

*Kuznetsov Vyacheslav Ooleksandrovich,  
PhD (History), the associate-professor,  
the History of Ukraine Department,  
Odessa National University named after I. I. Mechnikov  
E-mail: cuznetsov@meta.ua*

*Kuznetsova Nelya Viktorivna,  
PhD (Pedagogy), the associate-professor,  
Department of Pedagogy, Odessa National University  
named after I. I. Mechnikov  
E-mail: kuznetsova-nv@meta.ua*

*Synyavska Olena Oleksandrivna,  
PhD (History), the associate-professor,  
the History of Ukraine Department,  
Odessa National University named after I. I. Mechnikov  
E-mail: a\_synyavskaya@ukr.net*

## **The Origin and Development of the General Microbiology Scientific School in the University of Odessa (1865–1945)**

*Кузнецов Вячеслав Олександрович,  
к. і.н., доцент кафедри історії України Одеського  
національного університету імені І. І. Мечникова.  
E-mail: cuznetsov@meta.ua*

Кузнєцова Неля Вікторівна,  
к. п. н., доцент кафедри педагогіки  
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,  
E-mail: [kuznetsova-nv@meta.ua](mailto:kuznetsova-nv@meta.ua)

Синявська Олена Олександрівна,  
к. і. н., доцент кафедри історії України  
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.  
E-mail: [a\\_sinyavskaya@ukr.net](mailto:a_sinyavskaya@ukr.net)

## **Виникнення та розвиток наукової школи загальної мікробіології в Одеському університеті (1865–1945 рр.)**

В умовах диференціації та інтеграції науки колективність праці дослідників стала основою сучасного наукового прогресу. У зв'язку з цим виникла проблема дослідження науки як форми діяльності певних наукових груп. При такому підході до аналізу розвитку наукової школи як однієї з ефективних форм творчих об'єднань вчених виникає можливість не тільки осмислити динаміку науки, але і розглянути з єдиної точки зору її гносеологічні і соціологічні характеристики. Складність і новизна проблеми обумовили розмаїття підходів і загальних трактувань поняття «наукова школа». Під ним розуміють науково-освітню школу, дослідницький колектив, напрямок в науці, розрізняють також класичні і сучасні наукові школи. Аналіз деяких визначень «наукової школи», матеріал історії науки свідчать, що «наукова школа» представляє собою структуру, яка характеризується певними параметрами.

Ми розуміємо «наукову школу» як реальну природну неформальну високо-розвинену референтну соціальну групу, яка виникає в результаті творчої діяльності асоціації вчених у певній галузі науки, має свою оригінальну методологію і методику досліджень, педагогічну систему і існує, як мінімум, протягом двох поколінь науковців. Особливу роль у формуванні і розвитку наукової школи відіграє науково-педагогічна складова, яка забезпечує її саморозвиток і самовідновлення, і саме цим підводить наукове угруповання до рівня наукової школи<sup>1</sup>.

Наукова школа загальної мікробіології в Імператорському Новоросійському (Одеському) університеті (ІНУ) виникла на підґрунті наукових досягнень А. С. Ценковського<sup>2</sup> (1822–1887) [1865–1871], який створив міцний теоретич-

<sup>1</sup> Кузнєцов В. О. Структурно-функціональний аналіз «наукової школи» як соціально-історичного явища в розвитку науки/В. О. Кузнєцов//Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. праць/відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2007. – Вип. 29. – С. 119–133.

<sup>2</sup> Тут і далі у круглих дужках – роки життя, у квадратних – роки навчання і роботи в Одесі.

ний і методичний фундамент для формування мікробіологічного напрямку в історії вітчизняної біологічної науки:

— започаткував еколого-еволюційний підхід до вивчення живих організмів і запровадив у науково-дослідний і навчальний процеси мікроскопічний метод досліджень<sup>1</sup>;

— заснував на фізико-математичному факультеті біологічний науковий гурток (у сучасному розумінні — науковий семінар), на засіданнях якого обговорювалися нові досягнення в науці, планувалися і проводилися досліді, аналізувалися отримані результати. Цим він започаткував формування оригінальної науково-педагогічної системи у підготовці молодих науковців до майбутньої самостійної наукової роботи. Його учні продовжили цю традицію у різних галузях біології (ботаніка, мікробіологія, зоологія та гідробіологія). В кожній з яких з часом розвинулись самостійні наукові школи<sup>2</sup>;

— створив моральний ідеал вченого-педагога, якого прагнуть досягти вчені Одеського університету до сьогодні.

Після від'їзду А. С. Ценковського з Одеси прямим продовжувачем цих традицій став його молодий колега, професор чистої хімії О. А. Веріго (1837–1905) [1886–1905], який значно розширив коло наукових питань студентського семінару і перетворив його на гурток, де співпрацювали представники різних природничих наук<sup>3</sup>.

Всесвітньо відомий хімік-органік за фахом Олександр Андрійович Веріго був людиною з дуже широким кругозором. Вивчаючи процеси грязеутворення в одеських лиманах, він вперше провів класичне експериментальне дослідження в галузі загальної мікробіології в ІНУ і взагалі в Російській імперії<sup>4</sup>. Залучаючи до наукової роботи талановитих студентів, він виховав когорту вчених-мікробіологів, які суттєво вплинули на розвиток вітчизняної та світової науки: Я. Ю. Бардах, О. М. Безредка, М. В. Вейнберг, М. Ф. Гамалія,

<sup>1</sup> Кузнецов В. О., Севастьянов В. Д. Одеський період науково-педагогічної діяльності А. С. Ценковського та його внесок у розвиток наукових шкіл в Одеському (Новоросійському) університеті/В. О. Кузнецов, В. Д. Севастьянов//Матеріали науч. конф., посв. 180-летию со дня рождения засл. проф. Харьковского ун-та Льва Семеновича Ценковского (Харьков, 4–5 декабря 2002г.). – Харьков, 2003. – С. 15–30.

<sup>2</sup> Метёлкин А. И. А. С. Ценковский – основоположник отечественной школы микробиологов (1822–1887)/А. И. Метёлкин. – М. : Гос. изд. – во мед. лит., 1950. – 263 с.

<sup>3</sup> Браунер А. А. Воспоминания студента естественного отделения за время 1876–1881гг. // Архив Зоологического музея ОНУ. Рукопись, 1939. – 20 с.

<sup>4</sup> Отчеты о деятельности Одесского бальнеологического общества. С октября 1887 г. по январь 1891 г. / под ред. д-ра М. Погребинского. – Одесса : Рус. тип. Исаковича, 1892. – Вып. 4. – 74 с. Прилож. 199 с.

М. Д. Зелінський, В. А. Хавкін та ін<sup>1</sup>. Під його керівництвом одеські вчені відкрили явище, яке вперше виявило роль бактерій в біологічних процесах у глибинах моря. М. Д. Зелінський і Є. М. Брусиловський довели, що причиною появи сірководню у глибинах моря були бактерії. Ці досліді мали великий вплив на погляди мікробіологів, і бактерії почали розглядатися як чинник, що має велике значення в динаміці моря<sup>2</sup>. Продовжуючи ці дослідження М. А. Єгунов підтвердив погляди О. А. Веріго про бактеріальне походження сірководню з сульфатів і вперше довів, що ці процеси відбуваються в бактеріальній «пластинці», яка знаходиться на деякій відстані від дна<sup>3</sup>.

О. А. Веріго продовжив розвиток еколого-еволюційного напрямку у вивченні мікроорганізмів, зберіг традиції Л. С. Ценковського як в науковій, так і в педагогічній діяльності, удосконалив методику і конкретизував об'єкт і предмет наукових мікробіологічних досліджень — створив новий, мікробіологічний напрям у вивченні природних явищ.

Остаточне оформлення наукової школи загальної мікробіології в ІНУ відбулося наприкінці XIX століття під впливом видатного ученого, доктора медичних наук приват-доцента Якова Юлійовича Бардаха (1857–1929) [1875–1929]. У 1895 р. він вперше в Російській імперії увів бактеріологію як самостійну дисципліну на природничому факультеті університету, ретельно розробив і почав викладати курс загальної бактеріології для студентів<sup>4</sup>.

Велику роль у підготовці майбутніх фахівців Я. Ю. Бардах приділяв формуванню практичних умінь і навичок, а також поєднанню наукової і навчальної роботи. Він власноручно облаштував першу на теренах Росії університетську мікробіологічну лабораторію, де проводив навчальні лабораторні роботи, а в позанавчальний час разом зі студентами досліджував мікробіологічні об'єкти<sup>5</sup>. У лабораторії Я. Ю. Бардаха були розпочаті дослідження з екології бактерій. Тут

<sup>1</sup> Кузнецов В. О. Роль Олександра Андрійовича Веріго у становленні Української мікробіологічної науки/В. О. Кузнецов//Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. праць/відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2007 – Вип. 27. – С. 93–101.

<sup>2</sup> Зелінский Н. Д., Брусиловский Е. М. О сероводородном брожении в Черном море и одесских лиманах /Зелінский Н. Д., Брусиловский Е. М.//Южнорус. мед. газ. – [Одесса], 1893. – № 18. – С. 231–233; № 19. – С. 248–251.

<sup>3</sup> Єгунов М. А. Серобактерии Одесских лиманов/Єгунов М. А.//Архив биологических наук. – 1895. – Т. 3, вып. 4. – С. 378–393.

<sup>4</sup> Vyacheslav A. Kuznetsov. Professor Yakov Yulievich Bardakh (1857–1929): Pioneer of bacteriological research in Russia and Ukraine/Journal of Medical Biography the Royal Society of Medicine Journals, 2014. – V. 22. – N. 3. – August. – P. 136–144.

<sup>5</sup> Заславский А. С. Мои воспоминания о микробиологической лаборатории Одесского университета: к столетию со дня рождения проф. Я. Ю. Бардаха. – Рукопис, 1957. Родинний архів Я. Ю. Бардаха.



вперше вивчено вплив температурного чинника на їх розвиток, а саме показано, що деякі бактерії здатні розвиватися і розмножуватися за умовами від'ємних температур. Ці роботи ініціювали широкі дослідження з вивчення біології термофілів і можливість використання їх у промисловості<sup>1</sup>. Ф. М. Породко встановив величину тиску і концентрації кисню за яких здатні жити і розвиватися бактеріальні клітини<sup>2</sup>.

У стінах ІНУ Бардах підготував видатну плеяду вчених-мікробіологів: Л. Й. Рубенчик, Є. С. Бурксер, М. А. Єгунов, Л. А. Зільберберг, Л. А. Бухштаб, А. С. Заславський, С. З. Хаїт, Н. М. Белінов, Д. Л. Рубінштейн, Д. Л. Шаміс, Д. К. Заболотний, В. К. Стефанський, С. Л. Соболев, Б. Г. Вайнберг<sup>3</sup>. Мікробіологічні дослідження Я. Ю. Бардаху стимулювали вчених різних спеціальностей, які розпочали дослідження в цій галузі. О. Ф. Лебедев, вивчаючи *Vac. hydrogenes*, довів що вони асимілюють вуглець вуглекислоти, фактично відкрив хемосинтез. Він установив, що газообмін при хемосинтезі подібний тому, що відбувається при фотосинтезі і першим поставив питання про асиміляцію гетеротрофними організмами вуглекислоти<sup>4</sup>.

За історію свого існування науковій школі загальної мікробіології прийшлося вирішувати велику кількість найрізноманітніших проблем, але завжди вони були пов'язані з соціально важливими питаннями: розвиток бальнеології, біологічне очищення стічних вод, санітарний моніторинг міста і навіть керування епідеміологічними заходами в роки громадянської війни. Не залишалися поза увагою і фундаментальні дослідження, основною метою яких було вивчення видового складу бактерій та впливу на бактеріальні клітини фізичних і хімічних чинників зовнішнього середовища.

Я. Ю. Бардах за часи роботи в університеті детально розробив і втілював у навчальний процес професійний і спеціальний компоненти змісту загальної мікробіологічної освіти у вищому навчальному закладі.

<sup>1</sup> Рубенчик Л. И. О брожении мочевины при температуре ниже нуля / Рубенчик Л. И. // Журнал научно-исследовательских кафедр в Одессе. – Одеса: Изд. – во Одес. губпрофобра, 1924. – № 10–11, Август – октябрь. – С. 17–26.

<sup>2</sup> Породко Ф. М. Короткий звіт про склад і роботу науково-дослідчої кафедри біології в м. Одесі на термін з квітня 1923 по 1926 рр. / Ф. М. Породко, Д. Л. Рубінштейн // Вісті науково-дослідчої кафедри біології в м. Одесі. – Одеса, 1929. – Вип. 1. – С. 10–12.

<sup>3</sup> Заболотный Д. К. Основоположники Одесской бактериологической станции: речь в торжественном заседании Научной конференции института 12-IX 1926 г. / Д. К. Заболотный // Отчет Одесского государственного санитарно-бактериологического института им. И. И. Мечникова за 1925–1926 XL юбилейный год. – Одесса, 1927. – С. 19–21.

<sup>4</sup> Сендерович И. Л., Матлис А. Е. Жизнь и деятельность профессора Якова Юльевича Бардаху: текст доклада к 40-летию со дня смерти / И. Л. Сендерович, А. Е. Матлис. – Одесса, 16.VI.1969 г. Рукопис. Родинний архів Я. Ю. Бардаху.

Основні напрями його дослідів у подальшому були розвинуті його послідовниками і безпосередніми учнями: Б. Г. Вайнбергом (д. м. н., професор), Д. К. Забодотним (акад. АН СРСР та АН УРСР, її президент у 1928–1929 р.), Л. Й. Рубенчиком (чл.-кор. АН УРСР), В. К. Стефанським (д. м. н., професор), Д. Л. Шамісом (чл.-кор. АН Каз.РСР)<sup>1</sup>.

Після смерті Ю. Ю. Бардаха наукову школу очолив його учень Леонід Йосипович Рубенчик (1896–1988) [1916–1941], який керував нею до червня 1941 р., коли його було обрано член.-кореспондентом АН УРСР і переведено до Інституту Мікробіології АН УРСР. Коло наукових інтересів Л. Й. Рубенчика було дуже широким, але основна увага була зосереджена на вивченні солоноводних водойм, він продовжував вивчати процеси грязеутворення, біокорозії бетонів морських гідротехнічних споруд. Важливий доробок вніс у вивчення геохімічної діяльності бактерій у циклі природного крутообігу сірки. Велику увагу приділяв Л. Й. Рубенчик також вивченню адсорбційних властивостей лиманної грязі. Він довів, що адсорбційні властивості грязі впливають на хід бактеріальних процесів, пригнічуючи діяльність бактерій, а за певних показників рН адсорбовані бактерії здатні перейти у вільний стан<sup>2</sup>.

У період евакуації Одеського державного університету (серпень 1941 р. — вересень 1944 р.) кафедру мікробіології очолював учень Я. Ю. Бардаха і Л. Й. Рубенчика — доцент Давид Лазарович Шаміс (1902–1972) [1939–1944]. Наукова тематика кафедри у цей період була підпорядкована практичним вимогам місцевих умов. У м. Майкопі (Краснодарський край) співробітники кафедри налагоджували виробництво доброякісного хліба, кондитерських виробів, овочевих консервів, безалкогольних напоїв і т. ін., проводили експериментальну роботу із впровадження гарбузового тіста у випічку хліба, працювали над удосконаленням процесу виготовлення сухої бринзи. У Байрам-Алі (Туркменська РСР) кафедра розробила методику утилізації відходів бавовняного виробництва і виготовлення слабозалогольних напоїв з бавовняних жмивів<sup>3</sup>. Д. Л. Шаміс багато часу приділяв розв'язанню проблеми „активних середовищ”, розробляв

<sup>1</sup> Александрович В. В., Протченко П. З., Кузнецов В. О. Развитие медицинской микробиологии в Одесском (Новороссийском) университете (1865–1920 гг.)/В. В. Александрович, П. З. Протченко, В. О. Кузнецов//История украинской науки на меж тысячелетий : сб. науч. работ/всп. ред. О. Я. Пилипчук. — К., 2005. — Вып. 20. — С. 4–12.

<sup>2</sup> Кузнецов В. О. Життя та науково-педагогічна діяльність члена-кореспондента АН УРСР Л. Й. Рубенчика (03.04.1896 – 14.12.1988)/В. О. Кузнецов//Мікробіологія і біотехнологія. — 2008. — № 2 (3). С. 94–110.

<sup>3</sup> Кузнецов В. О. Буремні події Другої світової. Одеський державний університет у 1941–1944 роках//Одеський національний університет імені І. І. Мечникова: історія та сучасність (1865–2015)/кол. авт.; гол. ред. І. М. Коваль; Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса : ОНУ, 2015. — С. 340–366.

методи виготовлення силосу з грубих пустельних рослин, які не поїдались тваринами у природному вигляді. Ним вперше створена мікробіологічна колекція целюлозолітичних та молочнокислих бактерій, яка існує в Інституті мікробіології АН Казахстану і має велике практичне значення для консервації кормових рослин Казахстану та Середньої Азії. Під керівництвом Д. А. Шаміса розроблено методику мікробіологічного виробництва вітамінів групи В для підвищення продуктивності тваринництва. Він започаткував вивчення біологічно активних речовин мікробного походження, велику роль приділяв вивченню фізіології та екології мікроорганізмів.

При реевакуації Д. А. Шаміс не повернувся до Одеси, згодом переїхав до Алма-Ати (Каз. РСР), де брав активну участь у заснуванні мікробіологічних закладів АН Каз. РСР<sup>1</sup>.

Після повернення з евакуації університету (жовтень 1944 р.) у зв'язку з відсутністю кадрів була створена об'єднана кафедра мікробіології і біохімії, яку очолив професор Ю. В. Медведєв. Під його керівництвом співробітники-мікробіологи продовжили свої дослідження. Ю. В. Медведєв розширив коло проблем, над якими працювала кафедра мікробіології. Крім вивчення бактеріальної флори багато уваги у цей період приділялось одноклітинним грибам. Він також збагатив методику вивчення мікроорганізмів втілюючи біохімічні методи дослідження. У колі наукових інтересів Ю. В. Медведєва були питання промислової мікробіології та біотехнології<sup>2</sup>.

У травні 1945 р. університеті була відновлена самостійна кафедра мікробіології, яку по чергово очолювали професори В. В. Сукнев [1945–1946] і С. М. Мінервін [1947–1952]. Наукові роботи на кафедрі набули медичного спрямування. Це цілком пояснюється тим, що обидва професори працювали в університеті за сумісництвом, одночасно керуючи кафедрою мікробіології Одеського медичного інституту<sup>3</sup>. На кафедрі читалися лекції з загальної мікробіології, проводилися мікробіологічні дослідження, але наукова школа загальної мікробіології в Одеському університеті поступово набувала рис наукової традиції.

<sup>1</sup> Kuznetsov V., Shyp I., Kuznetsova N.. History of the microbiological school foundation at the university of Odessa/Kuznetsov V., Shyp I., Kuznetsova N.//3-rd Ukrainian Polish Weigl Conference "Microbiology on service for human" (Odessa National I. I. Mechnykov University, Ukraine: 14–17 September 2009). – Odessa, 2009. – Abstract – P. 22–23.

<sup>2</sup> Кузнецов В. О. Професор Юрій Васильович Медведєв (05.09.1903–06.09.1969) /В. О. Кузнецов//Історія української науки на межі тисячоліть: зб. наук. праць/відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2009. – Вип. 41. – С. 111–123.

<sup>3</sup> Александрович В. В., Протченко П. З., Кузнецов В. О. Развитие медицинской микробиологии в Одесском (Новороссийском) университете (1865–1920 гг.)/В. В. Александрович, П. З. Протченко, В. О. Кузнецов //Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. праць/відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2005. – Вип. 20. – С. 4–12.



Треба зазначити, що на всіх етапах становлення і розвитку материнська школа загальної мікробіології в ІНУ справляла великий вплив на розвиток світової мікробіологічної науки. Фактично, до початку ХХ століття Одеський університет був єдиним науковим мікробіологічним центром на території Російської імперії, де вивчалися питання загальної мікробіології. Цей центр виник і розвивався одночасно з Пастерівським у Парижі й існував паралельно і тісно співпрацював з ним.

Викладачі і студенти, які відвідували семінари і працювали в лабораторіях А. С. Ценковського, О. А. Веріго, Я. Ю. Бардаха, Л. Й. Рубенчика настільки захоплювались проблемами мікробіології, що для багатьох з них вона стала метою всього подальшого життя. Вони продовжили і розвинули ідеї своїх вчителів і самі стали засновниками наукових шкіл у різних галузях мікробіологічної науки. Достатньо пригадати лише декілька імен:

О. М. Безредка (1870–1940) — закінчив ІНУ у 1892 р. З 1897 р. працював у лабораторії І. І. Мечникова в Пастерівському інституті в Парижі. Був одним із засновників реферативного журналу *«Dulletin de l'Institut Pasteur»* (1903). Набув звання професора Інституту Пастера (1910). У 1914–1918 рр. був мобілізований, після війни очолював відділ (1919–1940), яким раніше керував І. І. Мечников. Досліджував проблеми, присвячені ендотоксинам, анафілактичному шоку, імунітету до шлункових інфекцій та сибірської виразки, антимікробній імунізації для боротьби з раком<sup>1</sup>.

М. В. Вейнберг (1868–1940) — видатний мікробіолог, член Французької медичної академії, спеціаліст з анаеробних інфекцій. Навчався у Новоросійському університеті (1886–1888). З 1900 р. до кінця життя працював в Інституті Пастера, спочатку у відділенні, яким керував І. І. Мечников, пізніше очолював відділ анаеробів. Розробив методику діагностики ехінокока (реакція Вейнберга). Сумісно з Е. Сегеном відкрив збудника газової гангрені, займався виготовленням та удосконаленням антигангренозних сироваток<sup>2</sup>.

М. Ф. Гамалія (1859–1949) — почесний член АН СРСР (з 1940), академік АМН СРСР (1945). Закінчив ІНУ у 1880 р. Разом з І. І. Мечниковим і Я. Ю. Бардахом організував в Одесі першу в Росії бактеріологічну станцію (1886). Очолював протиепідемічні заходи під час епідемії чуми в Одесі (1901–1902). У 1899–1908 рр. — директор створеного за його ініціативою Бактеріологічного інституту в Одесі, у 1912–1928 рр. — науковий керівник Інституту оспощення в Петербурзі, у 1930–1938 — Центрального інституту епідеміології та

<sup>1</sup> Бароян О. В. Эпидемиологические аспекты современной иммунологии / О. В. Бароян, П. Лепин. — М.: Медицина, 1972. — 256 с.

<sup>2</sup> Там само.



бактеріології, у 1938–1949 рр. — завідувач кафедри мікробіології 2-го Московського медичного інституту, одночасно з 1939 р. керував лабораторією Інституту епідеміології і мікробіології АМН СРСР. Лауреат Державної премії СРСР (1943). Президією АМН СРСР започаткована премія його імені. Його ім'я присвоєно Інституту епідеміології і мікробіології АМН СРСР<sup>1</sup>.

Г. Еліава (1892–1937) — професор, засновник грузинської мікробіологічної наукової школи. Навчався в ІНУ (1909–1912), продовжив навчання у Женеві, а закінчив Московський університет у 1916 р. У тому ж році його призначено начальником бактеріологічної лабораторії у Трабзоні, в 1917 р. він очолив бактеріологічну лабораторію в Тбілісі. У 1918–1921 рр., а потім 1926–1927 рр. працював в Інституті Пастера. У 1923 р. заснував бактеріологічний інститут у Тбілісі. З 1927 р. очолив кафедру гігієни на медичному факультеті Тбіліського державного університету, а з 1929 р. — кафедру мікробіології. У 1934 р. очолив Тбіліський протичумний інститут. В 1937 р. репресований. Його ім'я присвоєно Інституту бактеріофагії, мікробіології та вірусології АН Грузії.

Д. К. Заболотний (1866–1929) — академік АН СРСР (з 1929), академік АН УРСР (з 1922) і її президент у 1928–1929 рр. Закінчив ІНУ в 1891 р. Викладав мікробіологію у Жіночому медичному інституті в Петербурзі, де організував першу в Російській імперії кафедру медичної мікробіології (1898–1918). В Одесі він заснував першу самостійну кафедру епідеміології і створив міцну епідеміологічну наукову школу в Одеському медичному інституті в якому був першим ректором (1919–1924). Заснував і очолив кафедру мікробіології, епідеміології та вчення про дезінфекцію у Військово-медичній академії в Петрограді (1924–1928). У 1928–1929 рр. — директор заснованого за його ініціативою Інституту мікробіології і епідеміології АН УРСР<sup>2</sup>.

Л. А. Зільберберг (1875–1922) — професор, закінчив ІНУ у 1898 р. В 1902–1913 рр. працював на медичному факультеті ІНУ (з 1910 — професор). У 1904–1906 рр. працював у лабораторії І. І. Мечникова в Парижі. З 1920 р. до 1922 р. — професор кафедри інфекційних хвороб Одеського клінічного інституту<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Гамалєя Николай Федорович // БМЭ. – 1929. – Т. 6. – С. 256–257.

<sup>2</sup> Кузнецов В. О., Н. В. Кузнецова. Життя та науково-педагогічна діяльність академіка Д. К. Заболотного в Одесі (28.12.1866–15.12.1929) / В. О. Кузнецов, Н. В. Кузнецова // Мікробіологія і біотехнологія. – 2007. – Т. 1. – С. 82–89.

<sup>3</sup> Александрович В. В., Протченко П. З., Кузнецов В. О. Розвиток медичної мікробіології в Одеському (Новоросійському) університеті (1865–1920 рр.) / В. В. Александрович, П. З. Протченко, В. О. Кузнецов // Історія української науки на межі тисячоліть : зб. наук. праць / відп. ред. О. Я. Пилипчук. – К., 2005. – Вип. 20. – С. 4–12.

В. К. Стефанський (1867–1949) — професор, завідувач кафедри інфекційних хвороб Одеського медичного інституту (1921–1949), директор Одеського бактеріологічного інституту (1929–1933)<sup>1</sup>.

А. О. Тарасевич (1868–1927) — академік АН УРСР (з 1926). Закінчив ІНУ в 1891 р., працював у Київському університеті (1898–1900), в Пастерівському інституті в Парижі (1900–1902), викладав у Новоросійському (1902–1907) і Московському (1907–1911) університетах. Професор Вищих жіночих курсів у Москві (1908–1918) і медичного факультету Московського університету (1918–1924). За його ініціативою була створена перша в Росії станція з контролю бактеріальних препаратів (1918). У 1920 р. заснував і до 1927 р. очолював Державний інститут охорони народного здоров'я імені Л. Пастера, у 1918–1927 рр. очолював медичну раду Наркомздоров'я РСФСР. Його ім'я присвоєно науково-дослідному інституту стандартизації і контролю медичних біологічних препаратів у Москві<sup>2</sup>.

В. А. Хавкін (1860–1930) — закінчив ІНУ в 1884 р. У 1884–1888 рр. працював в Одеському зоологічному музеї, потім — у Женевському університеті в Швейцарії, в 1889–1893 рр. — у Пастерівському інституті в Парижі в лабораторії І. І. Мечникова. У 1893 р. на прохання британського уряду направлений до Індії для ліквідації епідемії холери. В 1896 р. заснував у Бомбеї протичумну лабораторію, перетворену (1925) в Інститут його імені. Державний бактеріолог індійського уряду (1893–1904). Лауреат Премії Французької медичної академії (1909)<sup>3</sup>.

С. М. Щасний (1875–1943) — професор. В 1901–1919 рр. працював у Новоросійському університеті (з 1919 — професор бактеріології медичного факультету), у 1919–1928 рр. керував Санітарним бактеріологічним інститутом в Одесі, в 1928–1931 рр. працював у Кримському інституті епідеміології і мікробіології, у 1931–1938 рр. — завідувач кафедри мікробіології Кримського медичного інституту<sup>4</sup>.

Велику роль приділяли одеські науковці-мікробіологи створенню підручників для студентів-медиків. У 1908 р. А. О. Тарасевич видав підручник “Начальный курс общей патологии”, а в 1912 р. під його редакцією з передмовою І. І. Мечни-

<sup>1</sup> Стефанский Вячеслав Карлович // Золотарев А. Е. Биографический словарь профессоров ОМИ имени Н. И. Пирогова (1900–1990) А. Е. Золотарев, И. И. Ильин, Л. Г. Луки. — Одесса, 1992. — С. 242.

<sup>2</sup> Тарасевич Лев Олександрович // Професори Одеського (Новоросійського) університету: біогр. словник. Т. 4: Р – Я. – 2-е вид., доп./відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса, 2005. – С. 218–219.

<sup>3</sup> Бароян О. В. Эпидемиологические аспекты современной иммунологии / О. В. Бароян, П. Лепин. – М.: Медицина, 1972. – 256 с.

<sup>4</sup> Щасний Дмитро Сергійович // Професори Одеського (Новоросійського) університету: біогр. словник. Т. 4: Р – Я. – 2-е вид., доп./відп. ред. В. А. Сминтина. – Одеса, 2005. – С. 218–219.

кова вийшов тритомний підручник “Медицинская микробиология”. Велику роль у підготовці лікарів-інфекціоністів відіграв підручник В. К. Стефанського “Курс інфекційних хвороб” (1929 р.).

Аналіз розвитку наукової мікробіологічної школи в Одеському університеті дозволяє чітко виокремити материнську наукову школу загальної мікробіології, яка розвивалася протягом 80 років. В її розвитку слід визначити три основних етапи існування:

1. Формування наукового напрямку мікробіологічних досліджень (1865–1895 рр.).
2. Виникнення і розвиток наукової школи загальної мікробіології (1895–1945 рр.).
3. Перетворення наукової школи в наукову традицію (1946–1953 рр.).

За період свого існування материнська наукова школа загальної мікробіології Одеського університету дала початок не менше як 20 науковим мікробіологічним школам першого порядку на теренах Російської імперії, Радянського Союзу і за кордоном.